

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 1/2014

УДК 811.161.2 + 39 (477)
ББК 81.411.1 + 63.5 (4УКР)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- **Маленко О. О.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- (головний редактор);
- **Ворожбіт В. В.**, д-р пед. наук, проф. (Харків);
- **Голобородько К. Ю.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Дорошенко С. І.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Лисиченко Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Ломакович С. В.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Новиков А. О.**, д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- **Борисов В. А.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Піддубна В. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- (заст. головного редактора)
- **Терещенко В. М.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Умрихіна Л. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Юр'єва К. А.**, канд. пед. наук, доц. (Харків)
-

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- **Нелюба А.М.**, д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- **Сюта Г.М.**, канд. філол. наук, ст. наук. співр., Інститут української мови НАН України

Ухвалила вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(*протокол №4 від 5 вересня 2014 року*)

У 41 Український світ у наукових парадигмах : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків: ХІФТ, 2014. — Вип. 1. — 160 с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Блюхера, 2, м. Харків, Україна, 61168

ISBN 978-966-1630-25-2

© Автори статей, 2014
© Обкладинка У. Мельникова, 2014
© Макет В. Журенко, 2014

УКРАЇНІСТИКА В КОНТЕКСТІ ЧАСУ

Ірина Богданова МОДЕЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕТИЧНОЇ КАРТИНИ У ТВОРЧОСТІ ХАРКІВСЬКИХ РОМАНТИКІВ 20–40 РОКІВ XIX СТОЛІТТЯ	90
Володимир Борисов НАУКОВЕ ОСМИСЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ В XIX СТ.	93
Лідія Лисиченко, Тетяна Лисиченко РОЛЬ ХАРКІВСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ В ЗАПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ В 20–30-ті РОКИ XX СТ.	100
Лілія Петрова-Озель ТРАДИЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ (на матеріалі праць О. Г. Муромцевої)	108
Анатолій Новиков З ІСТОРІЇ ОДНОГО ВОДЕВІЛЮ МАРКА КРОПИВНИЦЬКОГО	114

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Наталія Варич СТРАТЕГІЇ ПОШУКІВ КОНСТИТУЮВАННЯ СПРАВЕДЛИВОГО ОСВІТНЬОГО ПОЛЯ УКРАЇНИ	120
Олена Садоха «ПЕРША ЧЕСНОТА» ЯК БАЗОВИЙ ЧИННИК РЕФОРМУВАНЬ В ОСВІТНЬОМУ ПОЛІ УКРАЇНИ	125
Катерина Юр'єва ОСВІТА В РЕАЛІЯХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	131

ЕТНОЛОГІЯ. ЕТНОПЕДАГОГІКА. ЕТНОПСИХОЛОГІЯ

Вікторія Ворожбіт-Горбатюк ВИТОКИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ СУЧАСНОСТІ.	142
Наталія Нестеренко МОДЕЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)	147
Тетяна Ходєєва ЕТНОПЕДАГОГІКА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: РЕЦЕПЦІЯ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСВІДУ В ОСВІТІ Й ВИХОВАННІ	153

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.	158
---	-----

12. *Літературознавчий словник-довідник* / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. — К. : ВЦ «Академія», 2006. — 752 с. (Nota bene)
13. *Савицька О.* Етнопсихологія:[навч. посібник] / О. Савицька, Л. Співак. — К. : Каравела, 2011. — 264 с.
14. *Слабошпицький М.* Художнє обличчя історії й сучасності. Над шеститомником творів Павла Загребельного / М. Слабошпицький // Дніпро. — 1981. — № 8. — С. 142–150.

УДК 37.013:39

Тетяна Ходєєва,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ЕТНОПЕДАГОГІКА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: РЕЦЕПЦІЯ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСВІДУ В ОСВІТІ Й ВИХОВАННІ

У статті розкрито сутність процесу глобалізації українського суспільства. Можливість нейтралізації її негативних наслідків засобами етнопедagogіки та народної педагогіки обґрунтована в концепціях вітчизняного науково-теоретичного досвіду у сфері освіти й виховання.

Ключові слова: народна педагогіка, етнопедagogіка, глобалізація, національне виховання.

В статье раскрыта сущность процесса глобализации украинского общества. Возможность нейтрализации его негативных последствий средствами этнопедagogики и народной педагогик обоснована в концепциях отечественного научно-теоретического опыта в сфере образования и воспитания.

Ключевые слова: народная педагогика, этнопедagogика, глобализация, национальное воспитание.

The article reveals the essence of the process of globalization of the Ukrainian society. Allocated neutralization of its negative consequences means ethnopedagogics and folk pedagogy based on scientific and theoretical experience of educators.

Keywords: folk pedagogy, pedagogy, globalization, national education.

Мудрість народу в царині виховання поступово сформувалася в поняття «народна педагогіка». У чому ж її сутність? «Народною називають ту педагогіку, яку створив народ, — писав український педагог-дослідник М. Г. Стельмахович. — Це галузь емпіричних педагогічних знань і досвіду народу, що виробляється в домінуючих серед народу поглядах на мету і завдання виховання в сукупності народних засобів, умінь і навичок виховання та навчання» [7: 37]. На основі масиву знань певної етнічної спільноти про виховання молодого покоління виникла *етнопедagogіка* як сфера науково-практичного знання. Етнопедagogіка включає в себе емпіричні педагогічні знання, навички, досвід певного етносу у вихованні молоді.

Як же «правильно» виховати дитину в умовах всеохопної глобалізації, адже духовні й культурні цінності є найважливішими стабілізаційними факторами суспільного життя, на основі яких будується політична й економічна сфера.

З кінця ХХ ст. у світі поширюється таке явище, як глобалізація. Оскільки єдиного поняття глобалізації не існує, сучасні дослідників виділяють три її виміри. Зокрема Д. Архипович зазначає:

«1. Глобалізація — це історичний процес, який розвивається впродовж багатьох століть.

2. Глобалізація — це перебудова світу для життя за єдиними принципами, відданість єдиним цінностям, дотримання єдиних звичаїв та норм поведінки, прагнення зробити все універсальним.

3. Глобалізація — це визнання взаємозалежності, головною причиною якої є підрив, розпад національних держав під натиском дій нових акторів загальнопланетарної сцени — глобальних фірм, релігійних угруповань, транснаціональних управлінських структур (мереж), які взаємодіють на рівних умовах не тільки між собою, але й із самими державами — традиційними акторами міжнародних відносин» [1: 223].

Актуальність цієї проблеми зумовлена тим, що нині глобалізаційні процеси охопили всі сфери життя людства і певною мірою мають прямий чи опосередкований вплив на економіку, політику, культуру, зокрема й виховний процес країн світу. Особливої уваги потребує сфера культури, адже глобалізація вносить суттєві корективи насамперед у культурне середовище країн і регіонів світу.

Мета статті полягає в тому, щоб на підставі наявних науково-теоретичних концепцій розглянути вплив процесу глобалізації на суспільне буття, виявити позитивні й негативні рівні цього впливу на систему національного виховання, обґрунтувати можливість долаття духовної кризи засобами етнопедagogіки.

Уперше термін «етнопедagogіка» в педагогічну науку запроваджено в 60-х роках ХХ століття педагогом Генадієм Волковим. Якщо поняття «народна педагогіка» охоплює емпіричні педагогічні знання без належності до конкретної етнічної спільноти і в умовах всеохопної глобалізації є одним з напрямків розвитку педагогіки на сучасному етапі, то поняття «етнопедagogіка» пов'язане з конкретною етнічною належністю педагогічних традицій. Вона досліджує можливість й ефективні шляхи реалізації прогресивних педагогічних ідей народу в сучасній науково-педагогічній практиці, способи встановлення контактів народної педагогічної мудрості з педагогічною наукою, аналізує педагогічне значення явищ народного життя і визначає їх відповідність сучасним завданням виховання [2: 7–10].

Проблем української етнопедagogіки торкалися ряд видатних учених, зокрема, М. Г. Стельмахович, Ю. Д. Руденко, В. Н. Ликов, В. А. Мосіяшенко та інші. Так, Ю. Д. Руденко в монографії «Основи сучасного українського виховання» [7] висвітлив науково-теоретичні засади, духовні цінності сучасного українського виховання, розкрив основні шляхи відродження та розвитку народної і наукової національної педагогіки в умовах глобалізації, обґрунтував проблеми оновлення змісту освіти загальноосвітньої середньої школи, напрямки, форми і засоби роботи, що мають на меті виховання в учнів історичної пам'яті, української національної гідності, свідомості і самосвідомості, характеру і світогляду.

Р. Штайнер ще в 1919 році застерігав від підпорядкування духовної сфери, тобто культури, мистецтва, науки, освіти, виховання і релігії сфері політичній і економічній, що, на його думку, призвело б до «заплутаності нашого суспільного життя саме внаслідок залежності духовного життя від держави і економіки» [9: 16]. Вільне, незалежне духовне життя є джерелом нових ідей для політичної організації й економіки.

М. Маринович у глобалізації виокремлює як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних український правознавець відносить, зокрема, нарощення потенціалу економічного зростання, поширення технологій, щораз більший доступ до інформації. До негативних — щораз меншу залежність потоків капіталу від контролю з боку національних урядів, знецінення універсальної цінності інституту національної держави й поступову втрату нею свого суверенітету, зародження явища гіперконкуренції, поглиблення прірви між багатими й бідними державами, глобалізацію масової культури й занепад культурних ідентичностей [4: 378]. Усі ці явища співіснують одночасно, а це призводить до того, що оцінити явище глобалізації однозначно практично неможливо.

На жаль, більшість сучасних дослідників процесу глобалізації відкрито заявляють про світову духовну кризу, яка має системний характер і виявляється, наприклад, у домінуванні споживацької моралі над духовною. Саме гонитва за матеріальними цінностями призвела до втрати моральних орієнтирів і справжнього сенсу життя. Духовні виміри буття — любов, релігія, краса, добро — набувають кількісних характеристик і перетворюються на продукти споживання. Цінності прагматизму, індивідуалізму, гедонізму відбиваються в системі освіти й науки. Ці явища містять у собі загрозу, з якою необхідно боротися. Прагнення матеріального збагачення, агресивність, індивідуалізм та егоїзм поступово стають звичними характеристиками пересічних громадян. Відбувається конфлікт цінностей між сучасною західною та східною культурами.

На переконання соціологів, глибинною причиною економічної глобалізації можна вважати порушення гармонійної єдності людини з природою й органічного розвитку людського суспільства внаслідок «тотального унауковлення світу», абсолютизації наукових знань [5: 169]. Це стало причиною розвитку різних ідеологій, зокрема й тих, які проповідували земне втілення абсолютних цінностей добра і справедливості: від письменників-утопістів через філософів-матеріалістів до практиків. Проте абсолютні цінності не є результатом мисленневої діяльності й знання, адже мислення не творить ні добра, ні любові.

Сучасний етап глобалізації культури характеризується уніфікацією та асиміляцією. Щоб зберегти себе, людство має змінити духовні основи сучасної цивілізації (змінити систему цінностей, що заснована на споживацькій моралі). Тому подальша глобалізація без негативних наслідків має відбуватися на основі локальних ініціатив, доброї волі та поваги до національних відмінностей. Етнопедagogіка є тією науково-практичною сферою, яка здатна врегулювати ці ситуації.

Завдання етнопедagogіки полягає в тому, щоб дитина засвоїла широке коло правил і навиків співжиття в суспільстві, оволодівши перш за все духовними надбаннями рідного народу. Формування гармонійно розвиненої особи, цілісної особистості відбувається на основі засвоєння вихованцем історично надбаних рідним народом знань й етнічних норм у таких сферах духовності, як *народний світогляд, народна філософія, народна ідеологія, народна мораль, етика, естетика* та інших сферах народної духовної культури.

Сучасне соціально-економічне та політичне становище нашої країни висунуло ряд проблем, пов'язаних з формуванням свідомості активного громадянина України, який здатний відстоювати цілісність та незалежність своєї держави, прагнути інтеграції в широкий світовий контекст, бути впевненим у своєму майбутньому. Визначальними якостями такої людини мають стати високий освітній ценз, фахова компетентність, професіоналізм, патріотизм, почуття національної гідності, честі, гідності. Національне навчання і виховання можливе лише при

взаємодії з народною педагогікою, етнопедагогікою, тому що у формуванні особистості дитини їй належить вирішальна роль як сукупності накопичених і перевічених практикою емпіричних знань, умінь і навичок, що передаються з покоління в покоління.

Після тривалого періоду ігнорування й заборони в Україні національної системи виховання в загальноосвітніх школах, у дошкільних і позашкільних закладах педагогіка стає на шлях наукового переосмислення цінностей етнобуття. Прийняття Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») від 03.11.1993 р. надало процесам етнопедагогічного відродження цілеспрямованого характеру на державних засадах.

Основою етнопедагогіки є національне виховання, бо воно «сповідує, — як наголошує В. Н. Ликов, — одну і ту ж мету — виховати національно свідому особистість, громадянина, який би дорожив національними і загальнолюдськими цінностями та святинями, глибоко пізнав би їх та поважав» [3: 18].

У нинішніх умовах, коли, з одного боку, мав би утверджуватися процес демократизації українського суспільства, відродження національних засад виховання молодого покоління, але з іншого — на людину активно впливає засилля масової культури низького ґатунку, то кардинальним є питання актуалізації ідеї народності виховання, про що говорив свого часу К. Д. Ушинський: «Загальної системи народного виховання для всіх народів немає не тільки на практиці, а й у теорії... У кожного народу своя особлива національна система виховання; а тому запозичення одним народом у іншого виховних систем є неможливим» [9: 43].

Досвід інших народів у справі виховання є переконливою спадщиною для всіх, але в такому ж розумінні, у якому досвід всесвітньої історії належить усім народам. Як не можна жити за зразком іншого народу, яким би принагідним не був цей зразок, так не можна виховуватися за чужою педагогічною системою, якою б вона не була стрункою і добре обдуманого. Кожний народ щодо цього повинен випробувати свої власні сили.

Таким чином, народна етнопедагогіка — це основа практичної мудрості певного етнічного соціуму в справі виховання молоді. Де ж зафіксовані ці надбання народної педагогіки? У далеку давнину, коли не було писемності, вони передавалися з вуст в уста від старших до молодших поколінь. І лише пізніше цей досвід був зафіксований у писемних пам'ятках. Надбання народної педагогіки зберігаються в народних легендах і баладах, піснях, казках і оповіданнях, прислів'ях і приказках, звичаєвих обрядах, скоромовках і загадках, народних танцях та гуляннях, іграх і забавах, народних святах і вжитковому мистецтві.

Народна педагогіка, як зазначають науковці, є цілісною педагогічною системою. Вона має чітко означену мету виховання і традиційно усталені засоби для її досягнення. Зміст і методи народної педагогіки базуються на народному світобаченні й народній психології, тобто етнопедагогіка витворювалась відповідно до народної ментальності. Кордоцентричність української вдачі, мрійливість, лагідність і ліризм нашого народу обумовили загальний гуманістичний стиль української етнопедагогіки [9: 78]. Цей гуманізм виявляється, перш за все, в особливо ставленні до дитини, її здоров'я і благополуччя в системі народних цінностей.

В українській етнопедагогіці чітко простежуються головні принципи, або засадничі ідеї, виховання: природовідповідність, культуровідповідність, народність виховання, його трудовий характер, зв'язок виховання з життям, єдність виховного й освітнього елементів у єдиному педагогічному процесі. Природовідповідність полягає в сприйманні людини (об'єкта і суб'єкта виховання) як частини

живої природи. Згідно із цим принципом слід зважати на вік вихованця (найкраща пора для виховання — дитинство й підлітковий вік, бо психіка юної особистості гнучка й податлива: «Гни дерево, поки молоде, вчи дитя, поки мале», «З молодого, як із воску, що хочеш, те й виліпиш»), його індивідуальні особливості («У лісі й двох дерев нема однакових, не те що людей»); гармонізувати стосунки людини з природою. Остання вимога реалізувалась у народній системі виховання чітко й послідовно, цьому була підпорядкована календарна обрядовість.

Надійним фундаментом для реалізації завдань народності виховання має стати українська народна педагогіка як «галузь емпіричних педагогічних знань і народного досвіду, які виражаються в панівних у народі поглядах на мету й завдання виховання, у сукупності народних засобів, умінь та навичок виховання й навчання» [9: 44].

Кожен народ упродовж багатьох тисячоліть творить свою народну педагогіку, яка ґрунтується на філософії життя людини взагалі та філософії життєдіяльності певного етносу. Народна педагогіка — це багатотомний спадок накопичених тисячоліттями знань, умінь і навичок про виховання людини. Вона є наймудрішою книгою, тому що, по-перше, створювалася впродовж усього життя людства, विकристалізовувалася, перевірялася досвідом мільйонів поколінь, постійно збагачувалася, а по-друге, знання про виховання ретельно враховували і враховують особливості життєдіяльності людей певної національності, етнічної групи, особливості історичної епохи і навіть географічні, природні умови життя людей.

Осмислюючи сучасні тенденції в суспільному бутті України й світу, розуміємо, що в умовах глобалізації людині потрібно мати міцний фундамент тих морально-духовних цінностей, стрижнем яких є генетична пам'ять народної педагогіки. Адже людина попри різну приналежність до національних, освітніх, соціальних, культурних кодів спирається на ті стійкі й стабільні буттєві основи, які допомагають їй жити в злагоді із собою та суспільством упродовж її цивілізаційного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Архипович Д.* Глобалізація як явище: позитивні та негативні риси / Д. Архипович // Незалежний культурологічний часопис «І». — 2000. — №19. — С. 222–226.
2. *Волков Г.Н.* Етнопедагогіка: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Г. Н. Волков. — М. : Издательский центр «Академия», 1999. — 168 с.
3. *Ликов В. Н.* Народна мудрість педагогіки В. О. Сухомлинського / В. Н. Ликов. — Кіровоград : Народне слово, 2003. — 212 с.
4. *Мазурик З.* Культурна політика в епоху глобалізації (контекст німецького досвіду) / З. Мазурик // Незалежний культурологічний часопис «І». — 2000. — №19 — С. 169–178.
5. *Маринювич М.* Українська ідея і християнство або коли гарцюють кольорові коні апокаліпсису / М. Маринювич. — К. : Дух і Літера, 2003. — С. 378–394.
6. *Руденко Ю. Д.* Основи сучасного українського виховання / Ю. Д. Руденко. — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. — 328 с.
7. *Стельмахович М. Г.* Мудрість народної педагогіки / М. Г. Стельмахович. — К. : Знання, 1971. — 48 с.
8. *Ушинський К. Д.* Про народність у громадському вихованні / К.Д. Ушинський. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. — К. : Рад. школа, 1983. — Т. 1. — С. 43.–103.
9. *Штайнер Р.* Основне черты социального вопроса / Р. Штайнер. — Ереван : Ной, 1992. — 140 с.